

With a Camera in Majorca. **Comença a canviar la visió dels viatgers**

Vicenç Amengual i Salas

El llibre

Margaret D'Este, l'escriptora, i Mrs. R. M. King van viatjar juntes a la primera dècada del segle XX. D'aquí va sorgir un llibre, *With a Camera in Majorca*, escrit en anglès per Margaret D'Este, publicat el 1907 per G. P. Putnam's Sons¹, de Nova York i Londres, que té força il·lustracions fotogràfiques realitzades per Mrs. R. M. King.

El llibre, dedicat a Mallorca, també conté el viatge a Eivissa (part III) i a Menorca (part IV).

Van arribar a Mallorca a la primavera de 1906 a bord del Miramar. La primera part del llibre, unes 40 pàgines, les dediquen a Palma i la segona part, unes 80 pàgines, a quatre recorreguts per l'illa: el primer és Felanitx, Porto Cristo, Coves, Artà i Capdepera; el segon itinerari és Andratx, Sant Elm, Estellencs i Banyalbufar; el tercer, Valldemossa, Sóller, Fornalutx, i el quart, Alcúdia, Pollença, Castell del Rei, Lluc, Inca.

En les primeres pàgines del llibre hi ha la llista de les fotografies. És un

---

1 La companyia va començar com a Wiley & Putnam el 1838, amb la col·laboració entre George Palmer Putnam i John Wiley, que havia fundat la seva pròpia companyia el 1807. El 1841, Putnam va anar a Londres, on va establir una sucursal, la primera companyia nord-americana a fer-ho. El 1848, va tornar a Nova York, on es va dissoldre la societat amb John Wiley i va establir G. Putnam Broadway. A la mort de George Palmer Putnam el 1872 els seus fills, George H, John Irving van heretar el negoci i el nom de l'empresa va ser canviat per fills GP Putnam. Fill de George H. Putnam es va convertir en president de la firma, un càrrec que va ocupar durant cinquanta-dos anys. El 1874, la companyia va establir la seva pròpia impressió de llibre i l'oficina de producció, creat per John Putnam i el funcionament inicial dels locals acabats de llogar a Nova York al 182 Fifth Avenue, per acabar el 1889 als locals construïts expressament de New Rochelle, també de Nova York. Després de diverses fusions el 1996 la companyia va ser comprada per Penguin Group, una divisió del conglomerat editorial britànic Pearson PLC. Els nous propietaris es va fusionar Putnam / Berkley amb Penguin dels EUA per formar Penguin Putnam Inc, que utilitza el nom per la publicació dels llibres de GP Putnam als joves lectors.

llibre curt, 160 pàgines, d'un viatge a les Illes realitzat el 1906, aquest cop amb fotografies que, segons la nostra opinió, il·lustren significativament els comentaris.

Les autores

L'anglesa de procedència italiana Margaret D'Este va arribar a Mallorca acompanyada de la senyora R. M. King. Devia ser que la senyora King l'acompanyava a ella o que ella acompanyava la senyora King? Fos com fos, va portar amb si una càmera fotogràfica a la qual anomena Cammy. La senyora King i la càmera Cammy seran les companyes inseparables del deambular de Margaret D'Este per les illes, de les quals va visitar: Mallorca, Eivissa i Menorca, en aquest ordre.

Molt poca informació tenim de totes dues, la més rellevant és la publicació dels tres llibres de viatges. Primer va ser *Through Corsica with a Camera*. Editat per Putnam's Sons el 1905, narra la visita de Margaret d'Este i la seva amiga la senyora King a Còrsega, el novembre de 1903, a la qual van passar sis mesos. El segon és el viatge a les Balears, amb el llibre *With a camera in Majorca* editat per Putnam's Sons el 1907, i el tercer és in *The Canaries with a camera*, en què D'Este i King visiten aquesta vegada Tenerife, La Palma i Gran Canària de gener a maig de 1908, i va ser publicat una altra vegada per Putnam's Sons un any més tard.

També tenim referències de la tasca fotogràfica de Mrs. R. M. King en els anuaris fotogràfics de la *Royal Photographic Society* en diversos anys entre 1900 i 1910.

El viatge

L'inici del llibre ens parla de la preparació del viatge i explica que a la primavera de 1906 tenien tres mesos per dedicar-se als viatges a l'estranger, i després d'algunes deliberacions, varen decidir passar-los en l'exploració de Mallorca, Menorca i Eivissa i amb els dubtes de si serien capaces de fer el viatge i quines eren les possibilitats d'una estada allà.

Els noms de les illes certament els tenien a dintre de la seva memòria com un eco familiar de dies llunyans, però amb respecte a tots els detalls pràctics es trobaven molt ignorants, els resultava un lloc exòtic, i va ser sense conèixer ningú a les illes ni cap ànima que mai havia estat allà que es varen proposar l'últim dia de gener visitar les Illes Balears.

Hi havia alguns fets que motivaren els britànics a ser grans viatgers; així, amb la inauguració de la primera gran Exposició Universal, celebrada a Londres el 1851, es desperta el sentit exòtic que va enlluernar d'una manera física amb l'èxit del Japó i la Xina. L'espai que ocupava el controvertit Crystal Palace, projectat per J. Paxton i construït amb materials nous, el ferro i el cristall, oferia al visitant les empallegoses composicions gràfiques, amb motius exòtics orientals, testimoniatges visibles de la colonització. El disseny gràfic d'aquesta època tenia sovint un estil que reflectia les qualitats de marca, la nacionalitat i els llunyans països exòtics d'on provenien els productes de luxe o els seus ingredients. Això va permetre que es respirés a les llars angleses una creixent atmosfera exòtica.

De la mateixa manera, els efectes colonitzadors fan possible que es publiquin molts llibres de viatges (era el país que més en publicava) i que siguin lectura habitual a les cases britàniques. Tot plegat eren estímuls que portaven als britànics a viatjar i contar les seves vivències.

Definitivament, les dues dones totes soles varen partir cap a França primer i, passant per Barcelona, arribaren a Mallorca. Era força normal que les dones sempre viatgessin en companyia. Viatjar soles a l'estranger era en part un mitjà d'expressar la seva independència, però el cost social era alt. Sovint es considerava una activitat gens femenina o fora del paper que li tocava jugar a la societat. Encara que és veritat que el viatge femení es va veure afavorit per la pèrdua gradual de restriccions sobre els moviments de les dones, ampliant d'aquesta manera per a elles el seu camp d'activitats, el prejudici masculí sobre les viatgeres, encara que menys punitiu que en dècades anteriors, encara es manifestava en la societat victoriana i eduardiana anglesa.

Al llarg de la història del viatge femení a les Illes Balears, la Gran Bretanya i França es reparteixen amb escriu el seu domini sobre la resta de nacions. Al Regne Unit, que és el que ens ocupa en aquest cas, hi havia una llarga tradició viatgera, ja que «el viatge era una part integrant de la vida domèstica de molts britànics» i des de molt aviat les angleses van tenir molt més protagonisme en el món del viatge que altres dones d'altres països. Però els motius del viatge van ser diferents entre unes i altres. Segons González Lemus hi ha dos tipus de dones viatgeres:

- Per a les “ladies” de la classe mitjana va ser la fugida. Destinades a ser pures mestresses de casa, tenint cura dels seus parents majors malalts, fent “croché”, o assistint a les festes de te, educades per complir amb l'ideal de submissió femenina, d'obligació amb la promoció i devoció a la religió, tal com havia dictat la rígida moral puritana i victoriana, van sentir la necessitat d'una sortida intel·lectual i emocional per combatre la reclusió de la

seva vida social en família. No es tractava d'una fugida física de l'ambient casolà, sinó de guanyar un espai que només havia pertangut al món de l'home al llarg dels segles. El va ocupar, amb més força que altres desitjos, l'entusiasme pel viatge.

- Si aquestes van ser les raons que explica el desig pel viatge de les dones de la classe mitjana, per a les “ladies” aristocràtiques, el paper de «àngel de la casa» no estava reservat per a elles, ja que gaudien d'una posició econòmica molt millor. No tenien necessitat de sortir d'espais «opressius». La majoria de l'aristocràcia continuava mantenint la conducta permissiva en qüestions sexuals heretades del segle anterior, encara que exercida amb més discreció, i concedia una menor importància a la vida casolana i familiar, el que per a les dones aristòcrates va suposar un grau de llibertat superior al dels seus congèneres de la burgesia mitjana. Van ser el plaer i l'aventura les raons fonamentals dels seus viatges.²

De tota manera, la tipologia era molt més ampla. No podem oblidar les famoses “sprinsters”, les fadrines viatgeres angleses, tan odiades per Oscar Wilde, que varen donar a Greene el model per a la protagonista de *Viajes con mi tía*.³

L'arribada de les dues dones a Mallorca va ser molt plàcida, partiren el 5 de febrer del port de Barcelona amb el Miramar, amb certs dubtes perquè no les tenien totes d'això d'agafar un vaixell, però estaven contentes de no triar la seva segona opció, que era partir amb un creuer des de Marsella. Va ser plàcida perquè conten que arribaven amb molta preocupació i precaució pels duaners que es trobarien a Mallorca, ja que els de Barcelona els havien subornat per poder embarcar tot l'equipatge. Però a Mallorca entraren amb tota tranquil·litat al seu carruatge i l'única cosa que els digueren els duaners obrint la porta del vehicle va ser: -Bon dia. Posteriorment aclareix que no tengueren problemes perquè els venia a cercar el carruatge del Grand Hotel i que aquest ja s'encarregava de tenir contents els duaners i que no molestessin els seus hosts.

Arribaren molt d'hora a l'hotel i quedaren forçament impressionades de la majestuositat i elegància de l'edifici del Gran Hotel, de la modernitat, netedat i bon servei que es donava. Però aquest fet els va ocasionar que es fessin una idea equivocada de la Ciutat. Pensaren que davant aquest confort no es confirmaria la idea que portaven preconcebuda abans d'arribar a l'illa de roca inhòspita. Per això tot d'una miraren per la finestra amb l'esperança de veure els tramvies

2 GONZÁLEZ LEMUS, Nicolás (2009). «Presentación del libro “Viajando por Canarias con una Cámara” de Margaret D'Este» [en xarxa]. <<http://www.nicolasglemus.com/2009/12/presentacion-del-libro-viajando-por-canarias-con-una-camara-de-margaret-deste/>> [Consulta: 10 abril 2012]

3 CARDÍN, Alberto (1990). *Lo próximo y lo ajeno*. Barcelona: Icaria.

elèctrics que llisquen amunt i avall, els amplis bulevards i carrers porticats plens de cafès i aparadors tal com havien observat en les seves pernoctacions en el camí de París i Tolosa. Però res més lluny de la realitat. Ciutat era una ciutat de carrers estrets amb teulades pertot arreu, amb un color grococre. Amb centenars de coloms volant per sobre de les teulades, i els indiots fent el seu renou davant de la plaça.

Decididament s'adonaren que la ciutat era molt diferent a una ciutat del nord. Defineixen Mallorca com un trampolí entre Europa i Àfrica i que té una posició estratègica envejable.

Les mules són molt utilitzats a les Illes Balears, Mallorca, sent especialment famós per la seva raça [...] A causa del tractament suau que reben, un bon parell de mules de carro és més buscat i més valuós que és un parell dels millors cavalls del continent. Gairebé tots els carruatges de la noblesa de Palma se senten atrets per les mules al trot ràpid, i cap a la tarda una processó perfecta de galeretes segueix el seu camí cap a l'oest al llarg de la carretera de la costa.

Façana principal de Sant Francesc. Palma. R. M. King

També es pot observar que deixa clar un sentit de l'humor molt britànic amb ironia.

Durant els pocs dies següents el temps es va comportar tan malament com deu fer de tant en tant en terres del sud on la seva reputació està en joc. Els habitants del país es varen primer disculpar i posteriorment exasperar, "quina vergonya", va cridar una vella amb ira, davant la pluja de la porta de la seva botiga on ens havíem refugiat de l'aigua. Afegint "aleshores què pensaran les senyores angleses de nosaltres".

D'altra banda, no podem oblidar la tasca de Mrs. King, que pot ser el primer llibre d'una viatgera a Mallorca que està documentat i il·lustrat amb fotografies en comptes dels tradicionals gravats. En aquestes fotografies ja podem observar uns canvis respecte a la fotografia de viatges del segle XIX i és un primer intent de no mostrar les imatges des d'una perspectiva pictòrica, col·locant la càmera en un lloc privilegiat i simplement esperar que sigui el moment adequat del dia

d'il·luminació i aleshores disparar la fotografia⁴. Si fos així no hauria sortit la façana de Sant Francesc amb maresos a la plaça i gent treballant, de la mateixa manera que la costa de Sant Domingo no estaria plena de gent. Són uns petits canvis que no es repeteixen a la majoria de fotografies, que sí tenen una perspectiva de paisatge pictòric, encara que des d'uns punts de vista diferents a les fotografies típiques, com l'entrada a les coves d'Artà o la visió de Valldemossa. És del tot un treball molt valuós per poder documentar paisatges, arquitectures i especialment situacions i vestimentes.

També es significatiu que la imatge fotogràfica comença a valer-se del peu de foto per informar i documentar els fets.

L'inici de la primera ruta a l'illa

Per començar a parlar-nos del seu viatge pel centre de l'illa ho fa introduint el concepte de "Terra Incognita"⁵, encara que en el moment d'escriure el llibre ja no existeix el concepte com a tal als mapes, per això ella l'utilitza en un sentit més figurat, "Terra Incognita" com aquell lloc que excedeix el camp dels seus coneixements, i l'aclareix definitivament observant que molts dels seus lectors estaran familiaritzats amb la geografia mallorquina i el mapa inicial del llibre pot servir per conèixer i seguir els principals llocs d'interès a l'illa.

Segueix la introducció de la geografia mallorquina incidint en un aspecte que encara avui s'utilitza, que és la diferent mesura de les distàncies segons un es trobi a l'illa o al continent, les petites mesures que els nouvinguts troben quan arriben a Mallorca comparant-les amb les dels seus llocs d'origen o altres aspectes com la dificultat de moviment dels illencs dins la seva pròpia illa pensant que

4 ORRANTIA, Rodrigo (2007). "Tres estudios sobre fotografía de viaje". Tesis de Magister en Historia y Teoría del Arte y la Arquitectura. Universitat de Colòmbia.

5 Una terra incognita o terra ignota (del llatí, que significa "terra desconeguda") és un territori que encara no ha estat explorat per l'home.

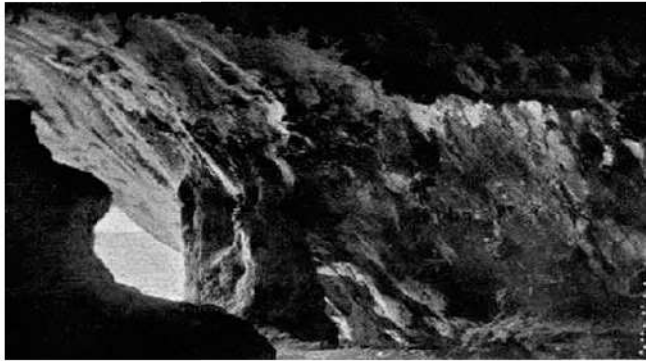
Aquesta inscripció es trobava originalment en els mapes, principalment en els planisferis, per designar les terres situades més enllà de les zones conegudes. Així, l'Àfrica interior (conca del riu Congo principalment) ha estat considerada durant molt temps com a *terra incognita*, el mateix que els llocs situats al sud de Nova Zelanda (*terra australis incognita*, terra austral desconeguda). Els cartògrafs s'alimentaven de nombrosos mites que ells transcrivien en els seus mapes. Ells, per exemple, escrivien: «hic sunt dracones» (en llatí: aquí, hi ha dracs) o bé s'accontentaven amb dibuixar criatures fantàstiques, serps marines gegants per exemple.

Des de 1830, les exploracions es van multiplicar i l'expansió colonial va afavorir el descobriment dels últims territoris desconeguts per l'home, amb exploradors com David Livingstone, que va descobrir l'Àfrica central i oriental i la conca del riu Congo. Durant el segle XIX, amb el desenvolupament de les societats geogràfiques, la menció de *terra incognita* va anar desapareixent a poc a poc dels mapes.

distàncies relativament curtes són molt llargues.

El fet que potser sobretot crida l'atenció és l'escala en miniatura de les distàncies. Igual que el ratolí ocupa el mateix espai a la pàgina d'un llibre sobre la història natural com ho fa l'elefant, de manera que no apareixen a Mallorca en el seu mapa particular, pròpia de ser tan gran com Ceilan, [...] i la sorpresa de trobar que allò que s'assembla a un dia de viatge és una qüestió de dues hores amb tren o amb cotxe al matí en el transport. Hi ha mitja dotzena d'excursions que els visitants de l'illa rares vegades aconsegueixen fer, una és a Sóller, només l'expedició d'un dia pel transport de Palma, però, ja que posseeix un petit hotel còmode i es troba enmig de bells paisatges, és un lloc preferit per a una estada prolongada. Els antics pobles de Pollença i Alcúdia a la costa est atreuen a un nombre indeterminat d'estrangers a cada temporada, i la fama de coves d'estalactites a Artà atreu cap allà un gran nombre de turistes, sent fàcil d'arribar des de l'estació ferroviària de Manacor.

És significatiu que no parli de les coves del Drach com a lloc turístic i posi per davant les d'Artà, i és que fins que les coves manacorines no gaudiren de la promoció turística del Foment del Turisme i del seu propietari Servera no foren un reclam decisiu per als visitants.

Coves d'Artà. R M king

D'Este es demana per què si l'interior de l'illa té uns llocs privilegiats i unes zones interessants de veure no es troba a les rutes dels turistes.

No obstant això, amb aquestes excepcions, l'interior de Mallorca té una immunitat gairebé perpètua dels turistes, la majoria dels quals estan lluny de ser emprenedors.

Fins i tot el guia i conductor del carruatge que les havia de portar no entenia per què volien anar d'excursions per tota l'illa, es demanava per què aquelles dues dones angleses volien fer allò que ningú mai volia realitzar i és que ell argumentava que era de tots sabut que l'interior i la zona de llevant no tenien el més mínim interès turístic.

El nostre conductor era un nadiu d'usar i fiable, que en tots els anys que havia conduït cotxes d'hotel mai li havia demanat ningú un viatge que es duqués a terme per tota l'illa. Era, en veritat, una cosa inaudita de fer. No era el tren allà per portar la gent a Artà? I no va ser ben conegut que els districtes del sud de l'illa no contenien res que pogués ser de cap possible interès per a qualsevol? No obstant això, no era assumpte

del seu cas que dues dames angleses fossin excèntriques, i el seu no a la pregunta per què. Els seus motius poden ser inescrutables, però ell era allà per dur a terme els nostres desitjos, ja sigui savi o neci.

Per fer les diferents excursions establiren un pla d'actuació, primer dividir l'illa en quatre zones (exceptuant Ciutat), que són les esmentades a la part inicial del treball. Cada zona té un punt d'inici i d'arribada que és Ciutat, però tot el temps que dura el seu viatge per la zona es pernocta al lloc que es troben. També decideixen fer el viatge en carruatge i no agafar el tren, i així poder gaudir millor del paisatge. Així, dia 12 de març inicien la primera ruta: Felanitx, castell de Santueri, Sant Salvador, Port de Manacor, coves del Drach, coves d'Artà i Capdepera. Així relata la partida:

El nostre cotxe va ser una de les victòries de l'hotel, dibuixat per un excel·lent parell de cavalls grisos, el nostre equipatge era d'allò més modest, constava de dues de les maletes de cartró-ploma Wight, de color marró, que es pot comprar per uns pocs "xillings" en la majoria de les ciutats continentals i que desmenteixen el seu aspecte fràgil, resistint mal ús a un grau gairebé increïble.

La seva visita manacorina

Va ser el 15 de maig que deixaren Felanitx, tres dies després d'iniciar el viatge de la primera ruta, i el continuaren amb el seu carruatge a través d'allò que elles anomenaven "la gran plana del sud". Es trobaven extasiades amb el paisatge del camp mallorquí, amb un temps magnífic després que el vespre la primavera deixés una pluja típica de l'estació i hagués netejat l'ambient.

Segons es desprèn del seu llibre, D'Este demostra tenir grans coneixements de botànica, ja que al llarg de tot el periple insular va descrivint vegetació que troba al seu pas, i per les seves descripcions sembla que domina el món de les plantes com una autèntica botànica. Així, noms com asfòdels, ranunculus o adonis vernalis són utilitzats per explicar les vores dels camins o els camps que es van trobant les viatgeres.

El seu viatge està farcit de ressenyes al camp mallorquí que Mrs. Wright va documen-

Imatges del camp de Mallorca. R.M. King

Imatges del camp de Mallorca. R.M. King

tar amb la seva càmera, així els molins conviuen constantment amb les sínies, les figueres de moro, les ovelles, el blat... Moltes imatges casolanes, de la feina al camp de les persones que, normalment, la majoria de viatgers no mostrava ni en parlava, però que en aquesta ocasió tenen la seva importància. De tota manera no podem contrastar que totes aquestes fotografies siguin de Manacor.

Pel seu camí es troben nombrosos grups de pagesos i pageses que treballen el camp, sempre les salutacions alegres amb un:

Bon dia tenguem!

Amb els seus amples capells de palla i les seves aixades entre el blat. S'aturaren per fotografiar un grup de dones que ho trobaren molt divertit, rient sense aturar, no entenien gaire per què aquelles dones les volien fotografiar, però no hi posaren cap objecció, a l'inrevés. Sembla que aquesta és l'única imatge que sí podem dir amb certesa que és de Manacor, ja que el llibre la ubica a la pàgina de la visita a la comarca.

Varen quedar molt impressionades de les terres de conreu de Manacor, on els pagesos en tenien molta cura per deixar-la com una horta. Així, segles de cultiu han convertit gran part de la terra en un sòl ric i productiu. I és aquí on parla molt bé dels mallorquins, dels quals diu que les dificultats són immenses i que una raça menys valerosa hagués desistit molt abans. Doncs la quantitat de pedres que hi va veure la sobtaren i explicava que només després d'anys es podia fer un conreu productiu un cop s'haguessin llevat totes les roques i es pogués utilitzar una arada tirada per un animal. Parla de les pedres fent clapers, de les que

s'utilitzen per construir dipòsits d'aigua i, naturalment, de les que formen les parets seques, aquelles per a la construcció de les quals s'ha utilitzat exclusivament la pedra i sense ajut de cap material d'unió com podria ser ciment, morter, guix...

Finalment diu que sempre hi haurà milles i milles de parets de pedra seca construïdes i que veritablement es pot dir dels mallorquins allò que s'aplica al seus avantpassats catalans que de les pedres fan pa.

Tot el matí necessitaren per fer el trajecte fins a Manacor, on arribaren abans del migdia i tot d'una enfilaren el camí cap a la mar. Com que ja era ben entrada la primavera a Mallorca, aquesta es mostrava en tot el seu esplendor. Els camps de l'illa estaven realment exuberants, pertot arreu es podien veure flors d'asfòdels, que les envoltaven per milers, balancejant els seus ceptres estrellats en el vent i brillant com l'argent quan la llum del sol s'hi reflectia. Trobava estrany que cap pintor del sud no hagués pintat mai una Mare de Déu dels Asfòdels.

Arribant al Port es veuen un grup de petites cases de pedra de marès. Dinaren a la fonda i posteriorment començaren la visita a les coves. Com la majoria de viatgers sempre relaten que mai es podien pensar, observant des de fora, que hi pogués haver unes coves a l'interior de la terra, i molt manco aquest tipus de coves, ja que no hi havia res a la superfície que indiqués l'existència de vastes cavernes subterrànies. El guia simplement obri el camí a través del terreny que porta a un recinte que sembla emmurallat, on mig ocult per pedres i matolls, una escala de pedra condueix a les coves del Drach. Aquest és el relat apassionat que fa D'Este de la seva visita a les coves:

Armats amb llanternes d'acetilè descendirem, i ens vàrem submergir en un laberint perfecte de sales i passadissos, algunes de les escenes són molt boniques, hi ha "casca-des de diamants" congelats caigudes que brillen com gebre en el sol i les meravelloses formacions esculturals sota marquesines amb serrells, amb els caramells brillants. Hi ha miríades d'estalactites que penjen del sostre, blanques com la neu, com el vidre de color rosa, que envolten musicalment en ser colpejat amb una pedra. Hi ha una immensa caverna on un s'atura a descansar, ombres estranyes emeses per la dansa dels llums sobre les parets, i les gotes d'aigua que cauen en veu alta en el silenci.

Hi ha precipicis i pous sense fons dels llacs, en la qual un es fa responsable de caminar sense adonar-se de la superfície de l'aigua que és invisible pel més agut escrutini. Hi ha brillants piscines blaves i cristal·lines, en les profunditats de les quals apareixen estalagmites com el blanc de la mar i anemones que semblen reflectir de nou els caps penjants del sostre.

Tot i que quedaren molt satisfetes de les coves, a més de força impressionades, frisaven de sortir-ne i respirar una mica d'aire pur, ja que trobaren que a dintre de les coves hi feia una calor excessiva, ella parla de 90 graus Fahrenheit, gairebé 33 graus centígrads.

Tot acaba amb dues anècdotes que recullen molts viatgers als seus llibres i que probablement són de les que es contaven a cada visita a les coves. La primera és la dels dos desapareguts dins la cova que posteriorment foren trobats i que deixaren testimoni de la seva angoixa guixant a les parets: “No hi ha cap esperança!” La segona fa referència a les coves d’Artà, de les quals menciona allò que diu la gent que ha vist entrar persones a les coves que mai no se’ls ha tornat a veure ni vives ni mortes.

Passaren el vespre a la fonda del Port que, tot i que no ho diu, bé podria ser l’Hotel Felip. La seva descripció ens serveix per poder saber com eren l’hotel i els serveis que s’hi donaven:

La petita fonda al Port de Manacor és una típica fonda mallorquina. Les nostres habitacions eren d’alegres rajoles vermelles, i les parets eren gairebé imponents en la seva pulcritud, d’un blanc quasi pulcre de tota la calç que els mallorquins tenen al seu abast. Des de les nostres finestres, decorades amb fusta en lloc de vidre, s’enfilen sobre una pèrgola coberta d’una parra i més lluny la badia blava, una mica brillant envoltada per una platja blanca com la neu. Els nostres llits eren bons, i la roba de llit excel·lent, l’encaix del coixí adornat de cordó i monogrames brodats bellament testimoni de l’habilitat amb què les dones exerceixen la seva agulla. La madona va servir el sopar al replà del primer pis, i va consistir en peix, pollastre, truita, i arròs, i unes postres.

Va acabar el sopar i en tocar les nou la seva amfitriona va pujar les escales per informar-los que no hi hauria llet per al seu cafè al matí, a menys que algú anés a Manacor, que es trobava a una hora de distància. Elles s’ho varen prendre amb resignació fent una mica broma de la desconsideració de la indústria làctica local cap a les seves persones.

Finalment partiren a dormir i ho feren sentint les ones que acaraven suauement la platja i les roques. Alguns fets els seguien sorprenent, com haver de llançar la bacinada per la finestra, però això no va deixar que no poguessin dormir amb placidesa.

El matí del 16 de març abandonen el Port, retornen a la carretera de Manacor, que les va conduir, a través d’extensions de pinars i de romanins, fins Artà.